

miután a hitük szerinti jó utat választották és esküjüket megtartották. Egyszerűen és természetesen.

Jelképpé szépülő az a tény is, hogy ezek az emberek több nemzet fiai. Példáza azt, hogy a hazaszeretet mindig a forradalomban cementeződik egybe a legszilárdabban a nemzetköziséggel; ahogyan akkor a patriotizmus cselekvésre buzdító ösztökélése az embertestvériségből kivirágzó világszabadság vágyával annyi tudatban elbékélt. Azok, akik Aradon a román és a magyar nép, a román és a magyar kormány képviselőiben a közös hagyomány, a sorsközösség tudatával, igaz érzésekkel emlékeztek, gyászoltak, egyben a 48-as nemzeti szabadságmozgalomban az összemberit melengető lelkek üzenetének meghallóiként is egymás mellé állottak.

Végezetül a több mint száz évvel ezelőtt negyvennyolcra emlékező, történelmet-haladást szolgálón oktató Sámi László szavait szeretnők idézni; az aradi ünnepies múltbanzés jelentőségét vele is erősítve állítjuk, hogy valamely etnikum „mindég abban az arányban remélhet a jövőbe, amely arányban visszaemlékezik a múltra; olyan joggal és olyan mértékkel számíthat áldozatkésztségre, amilyen mértékben a tett szolgálatokért hálás elismerését nyilvánítani tudta és akarta... Ha azt akarjuk, hogy nevünk nőjön, szívünknek is nőni kell.“

Imreh István

A Barcaság múltjából

Nem tudni, mi történt születésed előtt: anyyi, mint örökké gyermeknek lenni, mint mindig idegennek maradni — mondotta gyulafehérvári székfoglaló beszédében Apáczai Csere János, arra utalva, hogy a történelmi tudat, a társadalmi-etnikai tradíció erkölcsi magatartást formáló társadalomlélektani tényező; a szülőföld múltjának ismerete híján elvész az otthonosság érzése, meglazul a közösségi szellem.

Bevezető soraimat kiegészíteném André Leroi-Gourhannak, a Sorbonne ősrégészeti professzorának megfogalmazásával: „Az egyén születésekor a népe jellemző tradíciók rendszerével találja magát szemben, és gyermekkörától kezdve különböző módokon dialógus kezdődik közte és a társadalom között. Az emberi faj számára a hagyomány éppen annyira elengedhetetlen, mint a rovtársadalmak számára a genetikai kondicionálás: az etnikai fennmaradás a beidegzettségeken múlik, a kialakuló dialógus kiváltja a beidegzettség és a haladás közti egyensúlyt, a beidegzettség jelképezvén a csoport fennmaradásához szükséges tőket, a haladás pedig a javított fennmaradást szolgáló egyéni újításokat.“ E gondolatokkal vettem papírra számba pátriám, a Barcaság történetének néhány vonatkozását taglaló sorokat.

Románok, magyarok és szászok sajátos vonásokban gazdag, sokszínű történetének volt színhelye ez a tájegység. Együttélésük korai bizonyítéka az 1288. évi érseki levél, amely a szebeni és a barcasági ispánságban lakó magyar nemeseknek, szászoknak, székelyeknek és románoknak megparancsolja, hogy mindazokat a követeket, akik a tatárokhoz igyekeznek — ha másként akadályozni nem tudják —, rabtartó bilincsbe vessék. A Barcaság történeti fejlődése egységbe fogott románokat, magyarokat és szászokat. A szabad szász faluközösségek, a román és a magyar jobbágyfalvak együttesen védekeztek a török-tatár beütések ellen.

A környék mostoha történelme — sajnos — gyakran nyújtott erre lehetőséget. 1394-ben a törökök először törnek be Erdélybe a Töröcsvári-hágón, s a Barcaság az a vidék, amelynek fölperzselésével kezdetét vette az ottomán portyázások, rablóhadjáratok sok évszázadon át tartó sorozata. Egykori följegyzések szerint a medence román, magyar és szász népe együttesen lépett föl a betolakodók ellen, vitélül harcolt, mégis súlyos veszteségeket szenvedett. Az összefogás szellemében kötött egyezséget 1395-ben — a török veszedelem ellen — Zsigmond magyar király és Mircea cel Bătrîn, Havaselve fejedelme e tájék székvárosában, Braszóban. 1432-ben, majd 1493-ban s még sokszor, egészen a XVII. század végéig a törökök, tatárok (őket megelőzően pedig a kunok, besenyők) többnyire itt léptek Erdély földjére, s kezdték meg a fosztogatást. A vidék népének hősiességére, az együttes föllépésből fakadó erejére jellemző, hogy több esetben nem jutottak tovább, föltartóztatták támadásukat. Közben pedig a barcasági parasztság — ugyancsak nemzetiségi vállvetésben s a fogarasiakkal szövetségbe — 1433—1434 során fellázadt a nemesek és patríciusok jobbágytipró kíméletlensége ellen.

A kedvező földrajzi fekvés, a gazdag úthálózat, a sok havasi hágó, szoros, a viszonylag fejlett kézművesség, kereskedelem, a földművelés sokágúsága nemcsak a martalócokat vonzotta ide, hanem messzi tájak iparosait, kalmárait is. A Barcaságnak kulcsszerepe volt a három ország — Erdély, Moldva és Havasalföld — közötti gazdasági, katonai és diplomáciai kapcsolatok terén.

Sokat mond erre vonatkozóan Ștefan cel Mare moldvai vajda 1458-ban kelt rendelete, amely megerősíti a hajdani Alexandru cel Bun rendelkezését, s „Brassó valamint az egész Barcaság minden kalmárainak“ privilégiumokat biztosít az ország területén folytatott kereskedésükhöz. A két ország közti kereskedelmi vonalak legfontosabbika egyébként akkoriban „az alsó“, azaz a Brassó és Havasalföld közötti út volt.

Ismeretes azonban, hogy a barcasági kereskedők nemcsak a közeli átjárókon jutottak el Moldvába, hanem a csángó falvakat és a háromszéki medencét, majd Bereckét és Sósmezőt is érintve az Ojtozi-szoroson haladtak meg a Kárpátokat. Valószínűleg erre az útra is vonatkozik Mátyás király utasítása, amely Sepsi, Kézdi, Orbai és Csíki szék területén megtilt minden olyan föllépést (pl. vám-szedés), amely gátolná a tájakon a barcasági kereskedők Moldva felé haladását.

A románokat és a magyarokat egy frontba tömörítette ezenkívül a közös jobbágyi állapot is, különösképpen a XVIII. században. Ugyanakkor a történelmi keret és a szülőföld nyújtotta egységben megőrizték sajátosságaikat, anyanyelvüket, és fejlesztették kultúrájukat. A maguk egyéniségéhez szabták mindazt, amit egymástól átvettek. A barcasági csángók népi műveltségének gazdagsága elsősorban a magyar, a román és a szász elemek kölcsönhatásának köszönhető. Orbán Balázs rokonszenvvel ír Hétfalu román lakóiról, George Moroianu pedig rendkívül szorgalmasnak és jóérzésűeknek jellemzi a csángókat. A Barcaság az évszázadok során a nemzetiségi-etnikai kölcsönhatások tanulmányozására érdemes rendszerét termelte ki.

A barcasági magyarságot néhány évszázada csángókként tartjuk számon, bár történelmi fejlődése a moldvai, gyimesi és más csángó csoportoktól határozottan elkülöníti. Az elnevezés nyitját csak akkor lehetjük meg, ha a kérdésre a történettudomány szemszögéből is válaszolunk.

XVIII. századi forrásaink tanúsítják, hogy a székelyek csángónak neveztek minden olyan, közelükben lakó magyar népcsoportot, amely nem tartozott a Székelyföld politikai kötelékébe, a román és szász lakosság közvetlen szomszédságában vagy azok közé ékelődve élt, nyelvjárása, viselete, szokásai a székelyekétől eltérőek voltak. A csángó szó tehát a székely nyelvhasználatban kialakult eléggé laza gyűjtőfogalom, mely kiszakadtságra, máshová kerülésre utal.

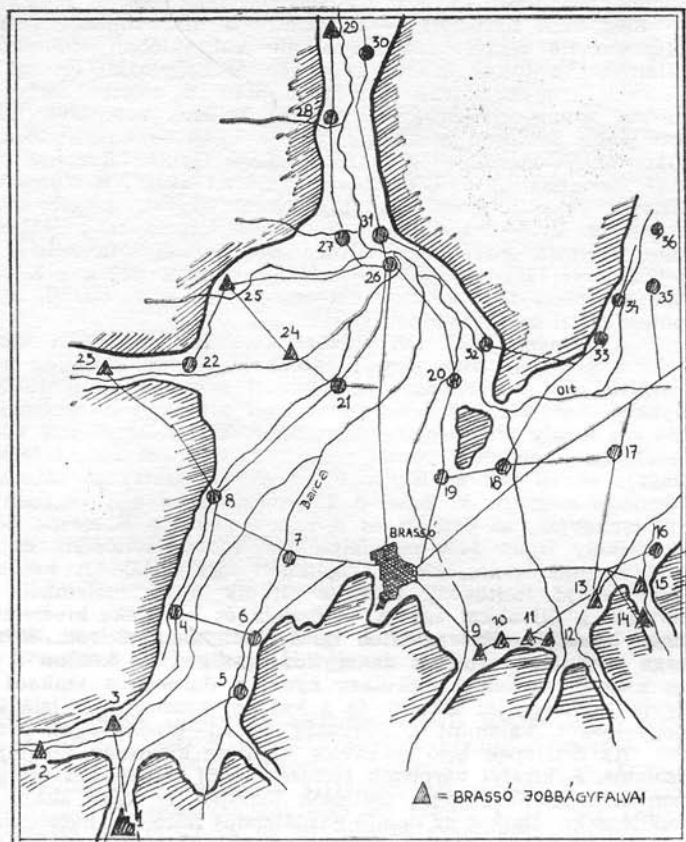
A barcasági csángó települések több egységre bomlanak. Jellegzetességük, hogy a medence szélső pontjain helyezkednek el. Brassótól északkeletre a Kárpátok kanyarulatában húzódik a hajdani Hétfalu. A Tömösi- és az Ósánci-szoros között egymás mellé épült Bácsfalu, Türkös, Csernátfalu és Hosszúfalu. Ezt a településcsoportot maguk a csángók Négyfalunak nevezik (Szecselevár). Az Ósánci-szorostól a Bodzai-hágó irányában települt Tatrang, Zajzon és Pürkeres, azaz Háromfalu. Az itt élő magyarságot hétfalusi csángók néven ismerik. A Barcaság északi csücskében, az Olt bal partján Apácát, délnyugati szélén Krizbát találjuk. Csapán az említett kilenc falu fejlődésétől bizonyos vonatkozásokban elkülönülő Újfalu települt a medence belső vidékén, a Homoród-patak partjára.

A Moldvába és Havasalföldre vezető szorosok utat nyitottak a besenyő, azaz kun, bizánci betöréseknek, majd a tatárok és törökök megismétlődő pusztításainak. Kőváry László és Orbán Balázs is hadak útjának tekintette e vidéket, amelyek régi katonai szerepét az Ósánci- és a Tömösi-szoros elzáró, Tatárhányásnak nevezett négy-hat méter magas földhányás is bizonyítja. A táj jellege a lakosságra óhatatlanul határvédelmi feladatokat rótt.

A XIV. századtól Erdély délkeletre irányuló kereskedelmének főkapuja, a gazdasági, sőt politikai hatalommá növekvő Brassó rányomja bélyegét a medence településeinek fejlődésére. E tényezők határozták meg a barcasági csángó falvak sajátos történelmi arculatát.

A falvak nevei a XIV. századtól kezdődően jelennek meg az oklevelekben. 1366-ban szerepel Zlanfalva (1444-ben Bachfalva), Turchfalva (1460-ban Therkes), Charnadfalva (1459-ben Zentmihalfalwa) és Huzyufalu, 1367-ben Zayzen, 1404-ben Newdorf (1414-ben Vyfalu), 1410-ben Cripzbach, 1460-ban Apaczija, 1484-ben Thatrang, 1500-ban Purkeretz. Magától értetődő, hogy a települések első okleveles említésük előtt keletkeztek. A történettudomány eddig felhalmozott adatai alapján megkockáztatjuk a valószínű településtörténelmi fejlődés felvázolását.

Bizonyosra vehető, hogy a lakosság megtelepülése a határvédelmi szervezet kiépüléséhez kapcsolódik. A halmágyi és miklósvári gyepekön túl fekvő, egy ideig

A Barcaság a XVII. század második felében.

1. Töresvár — Cetatea Branului — Törzburg; 2. Zernyest — Zärnești — Zernen;
3. Tohán — Tohan — Tauchen; 4. Volkány — Vulkan — Wolkendorf; 5. Rozsnyó — Rişnov — Rosenau; 6. Keresztényfalva — Cristian — Neustadt; 7. Vidombák — Ghimbav — Weidenbach; 8. Feketehalom — Codlea — Zeiden; 9. Bácsfalu — Baci; 10. Türkös — Turcheş; 11. Csernátfalu — Cernatu; 12. Hosszúfalu — Satulung — Langendorf; 13. Tatrang — Tärlungeni; 14. Zajzon — Zizin; 15. Pürkerec — Purcăreni; 16. Bodola — Budila; 17. Prázsmár — Prejmer — Tartlau;
18. Hermány — Härman — Honigberg; 19. Szentpéter — Sînpetru — Petersberg;
20. Botfalu — Bod — Brenndorf; 21. — Höltövény — Hälchiu — Heldsdorf; 22. Szúnyogszék — Tinjari — Schnackendorf; 23. Vledény — Vlădeni — Laden; 24. Újfalu — Satu Nou — Neudorf; 25. Krizba — Crizbav — Krebsbach; 26. Földvár — Feldioara — Marienburg; 27. Veresmart — Rotbav — Rotbach; 28. Magyarós — Măeruş — Nussbach; 29. Apáca — Apaşa — Geist; 30. Bölön — Belin — Blumendorf; 31. Hídvég — Hăghig — Fürstenberg; 32. Erősd — Ariuşd; 33. Aldoboly — Dobolii de Jos; 34. Ilyefalva — Ilieni; 35. Szotyor — Coşeni; 36. Kilyén — Chileni.

gyepüelvének számító Barcaság településrajzának kikristályosodásában nagy szerepet játszottak a határokat védő királyi várak és a földjeikre telepített várnép is.

A Cenk-hegyi Brasovia vár Szent Lénárd temploma, valamint Brassó városának a szász településformától részben eltérő eredeti alaprajza bizonyítja, hogy itt a határvédelmi rendszer előretolt bástyája állt. Mint Székely Zoltán *Korai középkori temetők Délkelet-Erdélyben* (Korunk Évkönyv 1973) című tanulmányában írja, a Cenk aljában már a XI-XII. században magyar határörtelep volt. Ezt támasztja alá a feltárt, magyar etnikumra valló zabolai temető anyaga is, ha a Barcaság határvédelmi rendszerét a Keleti-Kárpátok védelmi vonalával

azonos jellegűnek és szervezetségének tekintjük. E feltételezéshez nyújt bizonyos — még nem tisztázott — támpontot a már említett Tatárhányás is. A Brassói Múzeum itt végzett ásatásai alkalmával valóban emberkéz alkotta építménynek találták. Az építők kiletét és az építés időpontját ezúttal nem sikerült megállapítani. Ferenczi István úgy véli, hogy a szóban forgó töltésvonalatokat nem ásatni, hanem elsősorban térképezni kellene, vonalásuk irányát, helyrajzi adataikat pedig pontosan megállapítani. Ez talán — amennyiben a vonulatok rendszert alkotnak — igazolni fogja azt a László Gyula felvetette sejtést, miszerint a Csicsoi Hargitáig húzódó, úgynevezett „égett sánc“, a Kárpátok belső peremén több helyütt is megfigyelt földhányásokkal együtt, a gyeprürendszer tartozéka volt. A német lovagok bizonyára azért nem kapták meg 1211-ben Hétfalu egész településterületét, mert azt határőrnépség tartotta megszállva. Másképp Brassó sem fejlődhetett 1234-ig, első említéséig, kolostoros várossá. Kialakulásának kezdetei — bár ez írásos forrásokkal nem igazolható — valószínű, a német lovagok betelepülése előtti korba nyúlnak vissza.

A lovagok 1225. évi elűzése után három királyi várat említenek a források: a pontosan meg nem határozható, de valószínűleg a Bodzai-szorosban levő Királykövét, a Barcaság északnyugati peremén épült Hóltövény várat és a délnyugati határvidéket őrző Törösvárat. Mindhárom szerepel az Anjou-korban, sőt Mátyás király idejében is. Nagy Lajos király Brassónak adott, 1377-beli kiváltságlevelében elrendeli Törösvár (1395-ben: castrum Terch) felépítését. Szigorúan meg-hagyja az új vár és Heltwen királyi vár parancsnokainak, hogy Brassót kiváltságaiban megtartsák. Ezzel a Törösvári-szoros déli végében emelkedő régebbi, várat elhagyják, az őrséget és a vámot pedig a Barcaság belső peremére telepítik. A székely ispán 1459-ben felszólítja Törös, Hóltövény és Királyköve várnagyait, hogy a miklósvárszékieket jogaikban megtartsák. A későbbiek folyamán Királyköve, majd Hóltövény vára is eltűnik a történelemből. A hajdani három vár területe a falvakkal együtt — Bodola és környéke kivételével — a törösvári várnagy hatósága alatt egyetlen királyi uradalommá vált. Középkori oklevelek tanúsága szerint a várbirtok az egykor egységes, de később a Brassó-kerület, a szász és székely székely kialakulása nyomán darabokra szakadt Felső-Fehér vármegye egyik területfoltját alkotta, és a katonai szempontból jelentős délkeleti, délnyugati hegyvidéket, valamint a Barcaság északi—északnyugati részeit foglalja magában.

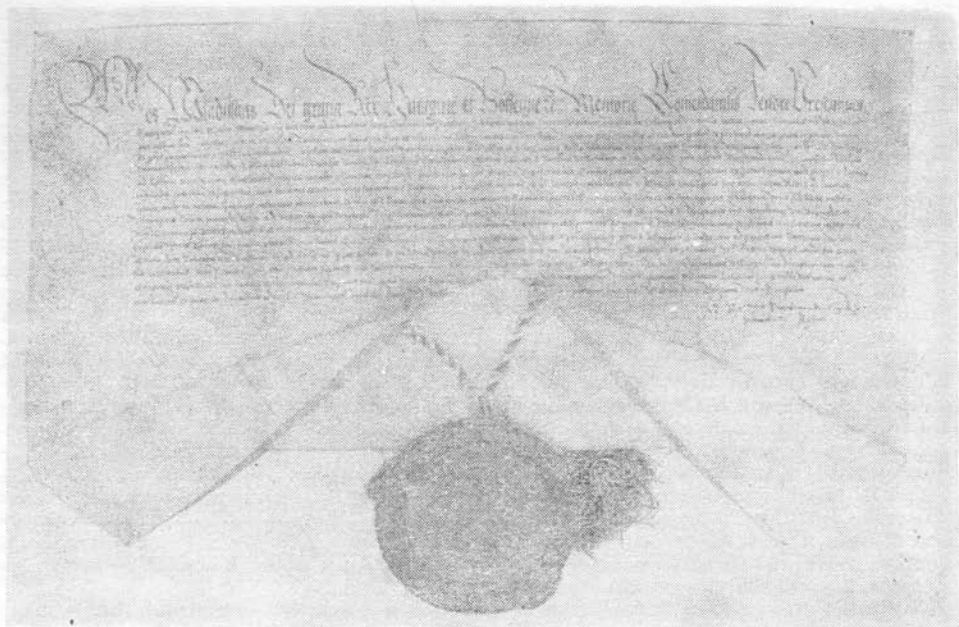
Az örtelepek első okleveles említése kizárólag birtokjogi változásokkal kapcsolatos. A királyi várbirtok tartozékaiként főlbukkant falvak kezdetben a védelmi pontokon fekvő katonai szállások lehettek, és csak akkor válhattak rögzített településekké, amikor az önálló gazdálkodás feltételei megértek.

A barcasági csángó falvak településtörténetében tehát két szakaszt különböztetünk meg: a várak védelmét és fenntartását szolgáló várnép katonai jellegű szórványos szálláshelyeinek megjelenését, és a későbbiekben azoknak falvakká való sűrűsödését.

A támadásoknak leginkább kitett délkeleti határvidéken, a Székelyföldre vezető út mentén kialakult Hétfalu településképe, a falvak közt — biztonsági okokból — oly kicsire méretezett távolság és annak irtvány volta egyaránt határörtelepülésre vall. Kezdetben a mai Hétfalu helyét a síkságra nyúló rengeteg borította. A lakosság az erdőket kiirtotta, és a megtisztított területek váltak szállásai, szántókká, legelőkké, kaszálókká. Faluirtványa, Felsőéger utca, Fenyőskút, Nyáros, Vágás, Bükkös, Döblenirtványa, Szólafenyős és más hasonló típusú helynevek sokasága az egykori erdőket idézi. Egy 1763-beli krónika szerint: „Ezen possessióknak fundusaik még ciheres, sőt rengeteg erdők, s pusztá terméketlen fundusok voltak. A mi öregeink magok is emlékeznek arra, hogy ahol a hosszufalvi határ[ban] most merő gabonát termő szántóföldek vannak, ott az ő ifjuságokban sűrű erdők voltak; ma is a mezőben tapasztaltatnak a régi nagy erdőknek gyökerei és elhalmozott bokrai, melyek világos jegyei annak, hogy míg ezen possessióknak határai annyira tisztíthatatlanak, hogy gabonát teremnének, addig nagy, kietlen, sűrű erdőket kellett kiirtaniok a megtelepedett fiskális embereknek.“

Krizba lakosságát Hóltövény várának védelmére telepíthették. A három várbirtok egyesülése előtt Apácával együtt e várhoz tartozott. Apáca keletkezésére nevének jellege deríthet némi fényt; egytagú egyházi helynévnek tekinthető. A falu megtelepülése valamilyen, talán a lovagok építette egyházi létesítményhez fűződik. Erre utal az itteni Remetévölgy helynév is. Orbán Balázs még megtalálni vélte a hajdani kolostor romjait. Újfalu keletkezéséről sem tudunk többet. A XV. század eleji oklevelekben az 1561-ben elpusztított Komlós faluval együtt fordul elő. Nevéből következtethetően a szomszédos falvakhoz viszonyítva újabb település lehetett.

A csángó lakosság eredetével kapcsolatban a szakirodalomban ellentétes né-

Ulászló 1500. évi oklevele, melyben elrendeli, hogy a Töresvárhoz tartozó falvak jobbágysai a szászokhoz hasonlóan adót és katonát adjanak.

zetek kaptak lábra. Jerney János 1851-ben megjelent *Keleti utazás* című munkájában II. Endrének az erdélyi szászok számára kiadott kiváltságlevelében említett besenyők utódainak, Orbán Balázs székelyek, besenyők és kunok keverékének, Horger Antal kizárólag a székelységből kiszakadt népcsoportnak tekintette őket. Árvay József szerint „a hétfalusi csángók első ősi rétege a határrégi szolgálatot teljesítő fehérvármegyei magyarok és az itt szintén határőrző besenyők egy részének összeolvadásából keletkezett“. Mindehhez mai tudásunk alapján hozzáfűzhetjük: több barcasági folyó és patak (Brassó, Tatrang, Zajzon) nevének török eredete kétségtelenül korán, a XI–XII. században megtelepült, gyaníthatóan határvédő besenyő, esetleg kun etnikum emlékét őrzi. E megállapításunkat támasztják alá a Barcaság közvetlen szomszédságában, az Olt alsórákosi áttörésénél, valamint Barót helyén és a Feketügyi alsó szakasza mentén a helynévanyagban és az oklevelekben is kimutatható besenyő telepek. E török néptörödek és a XIV. századi oklevelekben megjelenő csángó falvak lakossága közti összefüggés mai tudásunk szerint csak feltételezhető, de nem mutatható ki. A jelenkori nyelvtudomány ellenben bebizonyította, hogy a hétfalusi csángók nyelvjárásának alapjai az orbai székelyekével azonosak. Seres András szíves szóbeli közlése szerint ősi gyökerű néprajzi hasonlatosságok egész sora is kimutatható. A Brassói Állami Levéltár XVI. és XVII. századi német és román nyelvű forrásai Hétfalu lakóit székelyekként is említik, a csángó elnevezés csupán a XVIII–XIX. században terjedt el. Mindez a két népcsoport közös eredetének vagy egykori huzamosabb együttélésének bizonyítéka. A zabolai leletek fényében egyébként is valószínű a határőr magyar és a helyükbe vagy rájuk telepített székelyek keveredése. A barcasági településterület a későbbiek folyamán sem volt zárt. Más vidékekről származók betelepülése a XVI. századtól szám- és adatszertően nyomon követhető.

Apáca, Krizba, Újfalu nyelve magánhangzórendszerében eltérő a hétfalusiakétól, és egyezik az erdővidéki székely nyelvjárással. Székely jellegűek a személy-, határrész- és dülőnevek is. Minden bizonnyal a lakosság jó része Erdővidékről települt át a Barcaságra. Mindezek ellenére úgy véljük, a hétfalusi csángók eredetének tisztázása még megoldatlan, és eredmény elsősorban a régészettől várható.

A XIV. század a falvakkal kapcsolatos okleveles gyakorlat létrejöttének időszaka. A Nagy Lajos korában mindinkább előretörő pénzgazdálkodás az államháztartás mellékvágányára szorította a királyi birtokokat. Ugyanakkor az állam

megerősödése, a gyeplívonalaknak a Kárpátok előterébe való helyezése csökkentette a Barcaság katonai jelentőségét. A királyi birtokoknak az ország belső területein már régóta megindult eladományozási folyamata a peremvidékre is kiterjedt. A XIV. és XV. században — amint erre egyik forrás is rámutat — a csángó falvakat többször is eladományozták. 1366-ban a király Ztanislaus comesnek adományozta Hosszúfalut, Csernátfalut, Türköst és Bácsfalut, 1367-ben pedig Brassói Jakab drági nemes kapta meg Zajzont. 1373-ban Miklós csanádi püspök és unokaöccse, Rudolf fia Mátyás szerzett birtokot a Barcaságon. A XV. században a Forró család főbb tagja kapott adománylevelet; az 1460. évi Mátyás király erősítette meg. A magánbirtoklás a falvakban lakó, egyben várszolgálatot teljesítő embereket a jobbágyi állapot felé taszíthatta. A XIV. század a jogilag egységessé váló jobbágyság kialakulásának korszaka. Ez a folyamat a Barcaság határvidéken megkészt, bár már ekkor kialakulhatott a lakosság kötelezettségeinek valamilyen rendszere. Az adománylevelekkel egyidőben Királyköve, Hőltövény és Törcsvára kizárólag királyi várként szerepel. Az adományozás nem terjedt ki minden falura. Báthori István erdélyi vajda 1484-ben Földváron kiadott egyezséglevelében Krizbát Törcsvárhoz tartozó helységeként jelöli. Nem fordul elő a ránk maradt adománylevelekben Tatrang és Pürkerec neve sem. Az egyre inkább fenyegető török veszedelem megakadályozhatta a magánbirtoklás rendszerének állandósulását.

Brassó felemelkedése kiszorította a magánbirtoklás rendszerét, és új helyzetet teremtett a Barcaságon. A város a XIV. századtól céltudatos birtokszerzési politikát folytatott. 1377-ben kiterjeszti joghatóságát a tizenhárom barcasági szász községre, s 1395-ben megszerzi Tohány és Zernyest román lakosságú falvakat. 1462-ben Mátyás király megerősíti azt a hagyománylevelet, amelyben Péter Szentágotai Sándor, Antal fia brassói polgár eddigi birtokait, Újfalut és Komlóst örökösen és visszavonhatatlanul Brassó közönségének adja.

Brassó már régóta birtokba akarta venni a törcsvári uradalmat, hogy megszerezze a lakosság kötelezettségeiből, a törcsvári vámból és a földvári sóilletékből származó jövedelmeket. A vár megszerzését még Mátyás idejében megkísérelte. Báthori István vajda 1486-ban közbenjárt a királynál Brassó érdekében. Erről ír a városi tanácshoz címzett levelében: „Tudjátok, hogy Törcsváranak veletek beszélt ügyében a királyi felséggel bőven és részletesen tanácskoztunk. Ő Felsége a király a várra vonatkozó egész ügyet és üzletet reánk bízta. Tudjátok tehát, hogy ama várat rövid időn belül megkapjátok...“ A próbálkozás azonban nem sikerült, csupán Mátyás halála után, Jagelló Ulászló erélytelen uralkodása idején indul meg az a több mint 150 évig elhúzódó folyamat, amelynek eredményeképpen a törcsvári uradalom Brassó örökös birtoka, és a hajdani várnép jobbágya lesz. A király 1498-ban 1000 forint ellenében a várat tíz évre zálogba adja Brassónak. Ugyanez év decemberében a szerződést 2000 forintért felújította. 1500-ban újabb kölcsön fejében az uradalomhoz tartozó kilenc falut is elzálogosítja, nyolc év múlva pedig 1300 forint kölcsönért a zálogidőt huszonöt évre hosszabbítja.

A lakosság minden alkalmat megragadott, hogy szabaduljon új urától. Dózsa parasztháborújának hullámai a Barcaságot is elérték. „... amint értesültünk — írja a király Zápolya János erdélyi vajdának —, Törcsváranak alattvalói, kiket Brassó városához adtunk, lázonganak, sem országunk védelméhez nem járulnak, sem a közadót Brassó polgárainak megadni nem akarják; hogy a szokásos taxát — amint előbbi levelünkben elrendeltük — Brassó polgárainak beszolgáltatni vonakodnak s az előbbi évben a keresztetek lázongása ellen fegyvert ragadni megtagadták, miért Brassó polgárainak azok megfenyítésére engedélyt adtunk. Neked is meghagyjuk, hogy légy azon, miszerint nevezett várhoz tartozó parasztok, kiket Brassónak rendeltünk alá, minden közzfizetések és közzszolgáltatásokban engedelmesek legyenek; a taxát és cenzust egészben és pontosan beszolgáltassák, s minden lázongástól tartózkodjanak...“

Nem sokkal később Apáca lakói használták ki a Zápolya és Habsburg Ferdinánd között dúló trónharcot — amelybe Zápolya oldalán Petru Rareș moldvai vajda is beavatkozott —, és szabadulni próbáltak a Ferdinánd-párti Brassó uralma alól. 1530-ban nem fizették meg a gabonadézmát, s amint az uradalom számadáskönyvében olvasható, a moldvai vajda embereinek pártjára állottak, és a város hűségére sem jótanácsra, sem fenyegetésre visszatérni nem akartak. Ezért 1531-ben Apáca lakossága bírságot fizetett. Feltehetően a város elleni lázongásért pusztították el a brassóiak 1561-ben Komlós falut, amelynek határát és megmaradt kevés lakosát Újfaluhoz csatolták. Egy szász krónikairó feljegyzi, hogy Brassó e tettével magára vonta az uralkodó haragját.

A mohácsi vést követő trónviszályok és az erdélyi fejedelemség kialakulásával járó zűrzavar megakadályozta a zálogba vetett birtok kiváltását. Csak a fejedelmi központi hatalmat kiépítő Bethlen Gábor gondolt annak visszaszerzésére.

1615-ben a töröcsvári uradalom már az elidegeníthetetlen kincstári birtokok közt szerepel. Az 1625. május 1-ére összehívott országgyűlés felszólította Brassót jogainak igazolására: „...ő kegyelmek két hónap alatt produkálják ebbeli igazságukat és praesentálják Felsőgednek; hogy ha pengig nem produkálhatnak, el legyenek nélkülű.” A fejedelem a felmutatott okmányokat „gyengéknek és erőtleneknek” találta, ennek ellenére 1625 novemberében az uradalmat átengedte Brassónak. Ellenzolgáltatásként a város átadott öt Fogaras vidéki falut, és Forgách nádor brassoival szemben fennálló 15 000 forintnyi tartozását a fejedelemre ruházta. A fejedelem kötelezte Brassót a vár, a szorosok és ösvények őrzetére. Am a brassoiak még mindig nem voltak biztosak jogaikban, ezért az országgyűlés jóváhagyásának megszerzésére törekedtek. I. Rákóczi György ez irányú igényeiket visszautasította, II. Rákóczi György trónraléptével azonban a város az országgyűlés beleegyezését is elnyerte. Az uradalom 1651-ben a zálogbirtokból örökös birtok lett, a fejedelemmel kötött megegyezés szövegét az országgyűlés az erdélyi törvényes könyvbe is beiktatta: „...in perpetuum övék legyenek... mind Törtsvára, és ahhoz tartozó jószágok... A criminalis casusokban pedig halállal való büntetésre legyenek auctoritások a brassoí tiszteknek.”

Ezek után érdemes bepillantani a falvak mindennapi életébe. Brassó az uradalmat egyetlen gazdasági egységként kezelte. Az 1504-től rendszeresen vezetett számadáskönyvek lehetővé teszik e falvak gazdasági, társadalmi életének rekonstruálását.

A város földesurasága az általános keretekbe illeszkedett ugyan, de jelleménél fogva különleges helyzetet teremtett jobbágyság számára. Erről ad képet az alábbi táblázat (1 forint = 50 aspera), amely pontosan tükrözi, hogy mivel tartoztak a barcasági jobbágyság a városnak:

Cenzus		Stipendium		Dézsmá								Mak-hollai díj		Bírság		Összesen	
				Gabona		Bárány		Méh		Len							
Ft.	Asp.	Ft.	Asp.	Ft.	Asp.	Ft.	Asp.	Ft.	Asp.	Ft.	Asp.	Ft.	Asp.	Ft.	Asp.	Ft.	Asp.
1527	198 10	—	—	20	—	8	—	2	21 ½	—	—	—	—	—	—	228	31 ½
1528	193 45 ½	—	—	26	—	8	4	1	21	—	—	2	10	—	—	231	30 ½
1529	97	—	—	19	—	8	4	—	44	—	—	—	—	—	—	124	48
1530	132 3	—	—	12	—	2	23	1	8	1	32	—	—	—	—	149	16
1531	182 2 ½	—	—	15	17	1	38	1	10	—	—	—	—	54	25	254	42 ½
1532	204 47 ½	182	41	19	25	4	13	2	1	—	—	—	—	—	—	413	27 ½
1533	152 12	187	44	19	25	13	41	1	19	3	—	—	—	—	—	377	41
1534	245 1	121	48	22	—	12	28	7	—	4	25	—	—	—	—	413	2
1535	241 10 ½	—	—	32	—	4	22 ½	3	19	6	—	—	—	—	—	287	2
1536	246 40 ½	124	34	44	—	7	2	2	9	4	—	—	—	—	—	428	35 ½
1537	254 32 ½	255	47 ½	51	25	8	11	2	41	5	25	—	—	—	—	578	32

A jobbágyságok kötelezettségeik nagy részét pénzben fizették. A dézsmát mindig megváltották. Abban a korban, amikor Erdély-szerre nő a robotnapok száma, a töröcsvári uradalom jobbágyságai nem robotoltak, és a kincstárnak nem fizettek külön adót. E különös helyzet a majorsági gazdálkodás hiányának tulajdonítható. Az árutermelésre és kereskedelemre berendezkedett Brassónak elsősorban a jobbágyságok pénzére volt szüksége. Így az itteni jobbágyságok más vidékek lakosságánál nagyobb mértékben kapcsolódhattak be az áruterelésbe, és szabadabban mozoghattak. Mind a levéltári források, mind pedig a helynevek (Fűrészmező, Alsófűrészvölgy, Zsindelybérc) virágzó deszka- és zsindelykészítésről beszélnek. Brassó a megszokottnál nagyobb jövedelmet igyekezett kipréselni az uradalomból. A jobbágyságok rovására épített malmokból származó bevétel 1560-ban 46 forint 2 asperára, 1580-ban már 222 forint 18 ½ asperára rúgott. A cenzus növekedésén lemérhetjük a jobbágyságokra rótt terhek súlyosbodását. A kilenc falu 1514-ben 197 forint 20 asperát, 1575-ben 791 forint 56 dénárt fizetett. Ezt az ijesztő különbséget némiképp ellensúlyozza az adóköteles családok számának növekedése (1514-ben 240, 1599-ben 552) és a pénz értékének csökkenése (egy ökor ára 1504-ben 1,32, 1595-ben 3 forint).

A csángó falvak önkormányzatát a városi hatóságok erősen korlátozták. A bírót és az esküdteteket a brassoí tanács küldötteinek jelenlétében választották. A cenzust a bíró szedte össze és szolgáltatatta be. A falvak minden fontosabb ügyét Brassóból intézték, sőt Türkösön, majd később a többi faluban is uradalmi központot, kúriát építettek. Az igazságszolgáltatás is a város kezében volt. A papok

és tanítók fizetésüket a várostól kapták. (1560-ban az apácai tanítónak évi 9 forint 25 asperát fizettek.)

Hétfalu „plájás“ lakosságára hárult a határokon átvezető ösvények és eltorlasztolt szorosok őrzése. A plájások a törcsvári vármhatóságoknak voltak alárendelve. I. Rákóczi György a városi tanácshoz intézett levelében a hétfalusiak őrszolgálatát régi kötelességnek nevezi, és a brassói bírót 1646 júliusában szigorúan felszólítja: „Amely faluk az havasok alatt az utakhoz, ösvényekhez közel vadnak, meghirdesse hűséged közöttük s megparancsolja nekik, ugy vigyázzanak, hogyha melik határon el találna afféle menni vigyázatlanságok miatt, bizonnyal minden egy-egy személyért 500—500 forintot vétetünk rajtok.“ 1709-ben 24 hétfalusi őrizte az ösvényeket; a jobbágyi kötelezettségek alól részben mentesültek. Státusuk a csiki örállókéhoz volt hasonló.

Bár a lakosság főmegében jobbágygá vált, egyeseknek mégis sikerült kisenemesi jogállást kivívniuk. A számadásokban birtokaikkal szereplő Tóth István és Török Péter kisenemes lehetett. Gyakran jártak a brassói tanács megbízásából a havaselvi és a moldvai vajda udvarában. Néhányan a fejedelem szolgálatába szegődtek. Báthori Gábor 1612-ben egy Apáczai Mihály nevű megnesesített, és portáját mindennemű szolgálatas alól felmentette. Hasonló megnesesített, vagyontalan családból származhatott Apáczai Csere János is. Bethlen Miklós a következőket jegyzi fel nagy tanítójáról: „Apáczai János volt Barcaapácai szegény, ott a minémű szabadsággal élnek, olyan ember gyermeke.“ E néhány jogi kivétel azonban nem változtatott a barcasági jobbágyfalvak helyzetén.

Sokat szenvedett a Barcaság a hadak pusztításaitól. 1421-ben Amurát szultán hadai felperzselték Brassót és Hétfalut. A census és dézsma 1529- és 1530-beli jelentős csökkenése (lásd a táblázatot) a falvak pusztulásának következménye. Az erdélyi fejedelemség hanyatlásának korában (a XVII. század második fele) török, tatár, majd osztrák hadak zúdultak a Barcaságra. 1658-ban a Bodzaihágónál harcoló székelyek és hétfalusiak nem tudták feltartóztatni a török—tatár sereget. 1661-ben a tatárok újra előzőnlötték a Barcaságot, és Hétfalut annyira feldúlták, hogy egyetlen ház sem maradt épen. Súlyos károkat okozott a megmegújuló pestis. Az 1718—1719. évi járvány csak Apácán 811 áldozatot szedett.

A Habsburg-uralom újabb megpróbáltatásokat hozott a falvakra. A birodalom perifériájára került Brassó Caraffa seregének dülásai nyomán (1688) eladósodott, céhes ipara visszaesett. A kereskedelem pangása következtében megcsappant jövedelmét birtokai megterhelésével igyekezett pótolni. A lakosságot szabályos úrbéri szolgáltatásokkal sújtotta, fokozatosan megfosztotta a létfontosságú erdők, havasi legelők használatától, és eltiltotta az iparüzéstől.

A XVIII. században új szakasz kezdődött abban a küzdelemben, amelyet a falvak vívtak város-földesuruk ellen. A barcasági csángó és román jobbágyok — akárcsak más vidékek jobbágyai — panaszlevelekkel árasztották el a királyi fő-kormányiszéket. Ezek közül néhány Bécsig is eljutott. Jellemző ama panaszlevél, amelyet Hosszúfalu nyújtott be a guberniumhoz a brassóiak elkobozta malmáért Bécsig perelő Molnár Pál ügyében. Ez az 1759-ben kelt fogalmazvány történelmi dokumentum, s egyben méltó foglalata Barcaságon beszélt anyanyelvünknek is: „Méltóságos Gróf Erdélyi Gubernátor ur, nekünk kegyelmes Patrónus Urunk! Ugyannyira már gyakortább való alkalmatlanságunkért, melyet keserves esetünk és nekünk szánakodásra méltó bajunk okoztanak, kimondani elégségesek nem vagyunk, vélvén azt, hogy már világos legyen Excellentiátoknál, bizzuk azért — tapasztalván sok ügyefogyottakkal, szegényekkel — istenes szándékát és belső tanácsát kinyilatkoztatni, de mitévők legyünk, midőn magunk részünkre igazságot, mely ítéletet kíván, Excellentiádnál találtatik. Szenved mégis a szegény társunk Molnár Pál a brassai tömlöcben, kinek látván igazságát a belső tanács, commitála a brassai magistrátusnak; ime mostan veszi hasznát, igazságát kereső atyánkfia hordozza a bilincset, félünk mi is, midőn Excellentiához eszedni jöttünk; brassai főbíró uram ilyen fenyegetéssel két izben pirongata ki udvarából; menjetek haza, mert mind rendre fogatunk és amíg hármát-négyet fel nem akasztatunk, meg nem nyugosunk. Irtózik ettől az emberi természet, kivált mi, akik már minden pénzünkből, eleségünkből kifogytunk, visszamenni nem merészlünk. Könyörüljen Excellentiád, akik mostan hazánknak, Felső Asszonyunknak szolgáltunk, mai napon is szolgálunk, azért várjuk Excellentiádnak áldása kiterjesztett kezeit nyújtandó, rabunknak szabadulását, nekünk továbbra teendő szolgálatunknak helyére bátorságon és bajunk szabadulását kérjük, továbbá Isten fizesse örökké háláljuk Excellentiádnak. Szintén most érkezik egy társunk, hogy minden javainkat a brassai magistrátus felprédálá, ami szegény társunknál találatott, zsekérral a majorokba hordották, ládánkat felverték, több károk között Posár Mihálynak egy vont lyuku puskáját a házába összerontották, ugyanezen

alkalmatossággal 110 német forintot rajtunk vettek, mindezeket mi okból cselekedték, nem tudjuk. Szegény szolgái Hosszufalvi lakosok közönségesen.“

A jobbagy—hűbérúr viszony maradványai ezen a tájon túléltek az 1848-as forradalom korszakát. A XIX. század második felében indult meg a falvak és Brassó városa között az a hírhedt per, amelyben a felek az igazságügy-minisztériumhoz és az országgyűléshez fordultak. Mindkét fél érvelése a hűbéri és polgári jognak az akkori jogrendszerbe beillő sajátos keveréke. Az erdőiket, legelőiket követelő községek még 1870-ben is a Királyföldön élő más, szabad polgárokkal egyenlő jogokat kértek. Brassó az erdélyi országgyűlés 1651. évi határozatával igazolta az uradalomra vonatkozó tulajdonjogait, sőt a Tripartitumra hivatkozott. A falvak követelését a magántulajdon megsértésének tekintette, és az országgyűléshez fordult: „A dolgoknak illető állásával szemben Brassó városa nézve azon kötelesség áll elő, hogy tulajdonjogai megóvása érdekében felszólaljon, és egyszersmind azon kötelessége is, hogy a nemes kormányt és országgyűlést e tulajdonjogok megsértésétől visszatartóztassa.“ A falvak igényeit „földosztási, közösség-büzü és a nemzetközi munkásszövetség negyedik gyűlése alkalmával, Baselben 1869 szeptemberben a földbirtok magántulajdona eltörlésére nézve hozott határozatai kaptájára huzott javaslat“nak minősítette, és kifejezte reményét, hogy a kormány és az országgyűlés nem hajlik e kommunisztikus propagandára. A per 1889-ben megegyezéssel végződött. A falvak megkapták az erdők, legelők kétharmadát, a többi Brassó tulajdonában maradt. Az állami kincstár és a falvak — dézsmakárpótlás, szántók, malmok, udvarházak megváltása címén — 690 431 forintot fizettek a városnak.

E rövid tanulmányban a legújabb eredményeket és saját kutatásaimat is hasznosítva nagyjából átfogó kép megrajzolására törekedtem. Nem érintettem az 1848-as forradalom külön tanulmányt igénylő időszakát. Különbön is számos kérdés vár megoldásra. A falvak belső életének feltárását oly gazdag levéltári anyag biztosítja, mely minden történetész kutatásra csábíthat; a munka a középkori jobbagyélet eddig ismeretlen vonatkozásaira vetethet fényt.

Az Arvay művének megjelenése óta eltelt harminc év intő figyelmeztetés anyanyelvű történetírásunk számára. Csak a múlt feltárásával válhatnak teljessé a jelen és a jövő emberi értékei. Bethlen Miklós szavaival élve: a maga eleinek viselt dolgai nem tudó ember olyan kőműves, aki „csákány, kalán, kő s mész nélkül“ akar várat építeni.

Vogel Sándor

IRODALOM

A hajdani törcsvári uradalom jogi állapotjához. Brassó, 1871. — André Leroi-Gourhan: Az emberi kéz és agy felszabadulása az eszközben és szóban. Világtörténet, 1970. 21. 17—19. — Approbatæ Constitutiones Regni Transilvaniae. Claudiopoli, 1696. — Arvay József: A barcasági Hétfalu helynevei. Kolozsvár, 1943. — Bán Imre: Apáczai Csere János. Budapest, 1958. — Bethlen Miklós Önéletírása. Bukarest, 1970. — Cáfolata az első könyvnek (Szerk. Pávai V. Elek). Kolozsvár, 1873. — Erdélyi Lajos: A csángók eredete nyelvjárásaik alapján. Magyar Nyelvőr, 1908. 1—13., 63—75. — Györffy György: Besenyők és magyarok. Budapest, 1940. — Horger Antal: A barcasági magyar községek története. Brassó, 1903. — Horger Antal: A csángó nép és csángó név eredete. Erdélyi Múzeum, XXII. 1905. 65—80., 131—137. — Iczkovits Emma: Az erdélyi Fehér megye a középkorban. Budapest, 1939. — Jakab Elek: Brassó város és a hétfalusiak birtokpere. Századok, 1890. 49—66., 154—161. — Kolombán Lajos: A hétfalusi csángók a múltban és a jelenben. Brassó, 1903. — Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt (Brassó) in Siebenbürgen I—VII. Brassó, 1886—1918. — Mika Sándor: I. Rákóczi György levelezése a brassói bíróval és tanáccsal. Történelmi Tár, 1892. 700—715.; 1893. 307—332., 505—521. — George Moroianu: Chipuri din Săcele. Cluj, 1938. — Orbán Balázs: A Székelyföld leírása VI. Budapest, 1873. — D. Prodan: Iobăgia în Transilvania în sec. XVI. I—II. București, 1968. — Săpăturile arheologice efectuate de muzeul județean Braşov în anul 1970. Cumidava, 1970. 4. 641. — Székely Zoltán: Korai középkori temetők Délkelet-Erdélyben. Korunk Évkönyv 1973. 219—228. — Szelei József krónikája (A barcai magyarságnak rövid történeti rajza). Protestáns Egyházi és Iskolai Lap, V. 1862. 1303—1310., 1335—1344. — Ţara Birsei I—II. București, 1972—1974. — Vöö István: A barcasági tájszólás. Művelődés, 1973. 3. 13—14. — Vöö István: Hétfalu nyelvjárási atlasza. Kolozsvár, 1971.